

AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY NAZARIYALAR KONTEKSTIDA
MA'NAVIYA TARBIYANING TARIXIY EVOLYUTSIYASI

Qo'ldashev Jamshidbek Davlatali o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

E-mail: khuldashevjamshid2000@gmail.com

+99893-914-14-74

O'lmasboyeva Shoxsanam Abrorjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

E-mail: olmasboyeva02@gmail.com

+99893-442-14-74

Annotatsiya: Ushbu maqolada ma'naviy tarbiyaning tarixiy evolyutsiyasi an'anaviy va zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida yoritiladi. An'anaviy davrlarda ma'naviy tarbiya asosan diniy, axloqiy va milliy qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lib, oilaviy muhit, ustoz-shogird an'anasi hamda jamoaviy ongni shakllantirishga tayanilgan. Zamonaviy pedagogik qarashlarda esa ma'naviy tarbiya shaxs rivojlanishining psixologik, ijtimoiy va madaniy omillari bilan integratsiyalashgan holda talqin etiladi. Unda shaxsning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tafakkuri va global jamiyatga moslashuvi muhim o'rin tutadi. Maqolada ma'naviy tarbiyaning tarixiy bosqichlari tahlil qilinib, an'anaviy asoslar va zamonaviy yondashuvlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviy tarbiya, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar, tarixiy evolyutsiya, axloqiy qadriyatlar.

Annotation: This article examines the historical evolution of spiritual education within the framework of traditional and modern theoretical approaches. In traditional periods, spiritual education was closely linked to religious, moral, and national values, relying on family upbringing, mentorship traditions, and the formation of collective consciousness. In modern pedagogical perspectives, spiritual education is interpreted as an integrated process influenced by psychological, social, and cultural factors of personality development. It emphasizes independent thinking, critical reasoning, and adaptation to global society. The article analyzes the historical stages of spiritual education and highlights the continuity between traditional foundations and contemporary approaches.

Keywords: Spiritual education, traditional and modern approaches, historical evolution, moral values.

Kirish

Ma'naviy tarbiya inson shaxsini shakllantirishda muhim o'rin tutuvchi, murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy-pedagogik jarayon hisoblanadi. U nafaqat insonning axloqiy qiyofasini, balki uning dunyoqarashi, ijtimoiy xulqi, madaniy darajasi va hayotiy qadriyatlarini ham belgilab beradi. Jamiyat taraqqiyoti davomida ma'naviy tarbiya mazmuni, shakllari va usullari turli tarixiy bosqichlar ta'sirida o'zgarib, takomillashib borgan.

Sharq va G'arb ilmiy tafakkurida ma'naviy tarbiya masalasi doimo dolzarb bo'lib kelgan. Xususan, Abu Nasr Forobiy inson kamolotini jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'lab, ma'naviy yetuklikni ijtimoiy barqarorlikning asosi sifatida talqin etadi. Uning fikricha, fazilatli jamiyatni barpo etish uchun avvalo ma'naviy barkamol insonni tarbiyalash zarur[1]. Alisher Navoiy esa komil inson konsepsiyasini ilgari surib, unda axloqiy poklik, halollik, saxovat va adolatni asosiy mezon sifatida ko'rsatadi[2]. Ibn Sino o'zining pedagogik qarashlarida esa inson tarbiyasini jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatlar uyg'unligida olib borish zarurligini ta'kidlaydi[3].

Zamonaviy globallashtirish sharoitida ma'naviy tarbiya yanada murakkablashib, yangi mazmun kasb etmoqda. Axborot oqimlarining keskin ortishi, madaniyatlararo aloqalarning kengayishi va texnologik taraqqiyot sharoitida yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan. Shu sababli an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi - ma'naviy tarbiyaning tarixiy evolyutsiyasini an'anaviy va zamonaviy nazariyalar asosida kompleks tahlil qilish hamda ularning o'zaro bog'liqligini ochib berishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida kompleks yondashuv asosida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Tarixiy-tahliliy metod yordamida ma'naviy tarbiyaning qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha bo'lgan rivojlanish bosqichlari o'rganildi. Qiyosiy metod orqali an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Sistemali yondashuv asosida ma'naviy tarbiya yaxlit pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqildi. Shuningdek, pedagogik va falsafiy manbalarni tahlil qilish orqali mavjud nazariyalar umumlashtirildi.

Adabiyotlar tahlilida klassik Sharq mutafakkirlari asarlari bilan bir qatorda zamonaviy pedagogika, psixologiya va sotsiologiya sohasidagi ilmiy tadqiqotlar ham keng o'rganildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tadqiqot natijalari ma'naviy tarbiyaning tarixiy evolyutsiyasi bosqichma-bosqich va murakkab jarayon ekanligini ko'rsatdi. Qadimgi davrlarda ma'naviy tarbiya asosan diniy e'tiqodlar va mifologik qarashlar asosida shakllangan bo'lib, inson xulqi

ilohiy kuchlar bilan bog'liq holda tushuntirilgan. Bu davrda tarbiya ko'proq urf-odatlar va og'zaki an'analar orqali amalga oshirilgan.

O'rta asrlarga kelib, ma'naviy tarbiya diniy ta'limotlar bilan yanada mustahkam bog'landi. Ayniqsa, islom sivilizatsiyasida axloqiy fazilatlar – halollik, poklik, sabr va iymon markaziy o'rinni egalladi[4]. Bu davrda tarbiya tizimi ancha tizimlashgan bo'lib, madrasalar va ilmiy markazlar muhim rol o'ynadi.

Yangi davrda, ya'ni ma'rifatparvarlik bosqichida, inson aqli va ilmiy tafakkur ustuvor ahamiyat kasb eta boshladi. Tarbiya jarayonida tajriba, mantiq va ilmiy bilimlar muhim o'ringa chiqdi. Bu esa ma'naviy tarbiyaning mazmunini kengaytirib, uni yanada ongli va tizimli jarayonga aylantirdi.

Zamonaviy davrda esa ma'naviy tarbiya globalizatsiya va texnologik taraqqiyot ta'sirida yangi shaklga ega bo'ldi. Axborot texnologiyalari, internet va ommaviy madaniyat yoshlar dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda[5]. Shu sababli zamonaviy pedagogikada ma'naviy tarbiya masalasiga innovatsion yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Zamonaviy nazariyalar ichida gumanistik pedagogika alohida o'rin tutadi. Carl Rogers va Abraham Maslow insonning ichki imkoniyatlarini rivojlantirish, uning o'zini o'zi anglash jarayonini qo'llab-quvvatlash zarurligini asoslab berganlar[6]. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir insonning individual xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, samarali ma'naviy tarbiya tizimi faqat an'anaviy yoki faqat zamonaviy yondashuvlarga tayanib qolmasligi kerak. Ularning uyg'unligi zarur.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ma'naviy tarbiya masalasi turli davr va ilmiy maktablarda turlicha yondashuvlar asosida o'rganilgan. Klassik mutafakkirlar asarlarida asosiy e'tibor axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda shaxsning psixologik rivoji, individual xususiyatlari va ijtimoiy moslashuvi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Masalan, Forobiy va Navoiy asarlarida ideal inson modeli ilgari surilgan bo'lsa, zamonaviy pedagogikada real shaxsning ehtiyojlari va imkoniyatlari asosiy o'ringa qo'yiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda, shuningdek, ma'naviy tarbiyaning axborot muhitidagi o'rni, global muammolar bilan aloqasi va yoshlar ongiga ta'siri keng tahlil qilinadi[7].

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy tarbiya insonning axloqiy poydevorini yaratadi, zamonaviy yondashuvlar esa uning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va moslashuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bois, ularning integratsiyasi zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy tarbiya insonning axloqiy, ruhiy va intellektual kamolotini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy jarayon hisoblanadi. Tarixiy taraqqiyot davomida bu masalaga turli davr mutafakkirlari alohida e'tibor qaratgan.

Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy hamda Abu Ali ibn Sino asarlarida komil inson, adolat, ezgulik, ilm va axloqiy poklik g'oyalari ma'naviy tarbiyaning asosiy mezoni sifatida talqin etilgan. Ularning qarashlarida insonning ma'naviy yetukligi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti ekanligi ta'kidlanadi. Zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarda esa shaxsning individual ehtiyojlari, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ijtimoiy faolligiga katta ahamiyat beriladi. Ayniqsa, insonparvarlik pedagogikasi insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi va o'zini rivojlantirishiga e'tibor qaratadi. Bu esa ma'naviy tarbiya faqat axloqiy me'yorlarni o'rgatish emas, balki shaxsning ichki salohiyatini rivojlantirish jarayoni ekanligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unligi ma'naviy tarbiyaning samaradorligini oshiradi. An'anaviy qadriyatlar insonning axloqiy poydevorini yaratib bersa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar uning ijodkorligi, moslashuvchanligi va erkin fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois ta'lim tizimida milliy qadriyatlarni saqlagan holda zamonaviy yondashuvlarni qo'llash orqali ma'naviy yetuk, vatanparvar va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abu Nasr Forobiy. "Fozil odamlar shahri". – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 256 b.
2. Alisher Navoiy. "Mahbub ul-qulub". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. – 320 b.
3. Abu Ali ibn Sino. "Donishnoma". – Toshkent: Fan, 1981. – 280 b.
4. "Islom axloqiy ta'limotlari manbalari". – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2008. – 215 b.
5. Alvin Toffler. "Future Shock". – New York: Random House, 1970. – 505 p.
6. Carl Rogers. "Freedom to Learn". – Columbus: Charles Merrill Publishing Company, 1969. – 358 p.
7. Abraham Maslow. "Motivation and Personality". – New York: Harper & Row, 1954. – 411 p.